

İBN TEYMIYYE'NİN TEVESSÜL VE İSTİĞASE ANLAYIŞI*

IBN TAYMIYYA'S UNDERSTANDING OF TAWASSUL AND ISTIGHASE

Kerim Polat

Dr., Bağımsız Araştırmacı
Dr., Independent Researcher

kerimpolat5534@gmail.com

 0009-0005-3715-1368

Makale Bilgisi/Article Information

<h1>Hikem</h1> <p>Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi Journal of Karamanoglu Mehmetbey University Faculty of Islamic Sciences Mart/March 2024 Cilt/Volume: 2 Sayı/Issue: 1</p>			
Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article	Benzerlik Taraması Plagiarism Checks	Yapıldı – iThenticate Yes – iThenticate
Geliş Tarihi Received	08.12.2023	Kabul Tarihi Accepted	18.03.2024
Yayın Tarihi Published	29.03.2024	e-ISSN: 3023-4247 https://dergipark.org.tr/tr/pub/hikem	
Atıf Bilgisi Citation	Kerim Polat, "İbn Teymiyye'nin Tevessül ve İstiğase Anlayışı", <i>Hikem</i> 2/1 (2024), 51-72.		

* Bu makale Prof. Dr. Mehmet Ümit danışmanlığında hazırlanan "İbn Teymiyye'nin Tevhid Anlayışı ve Vehhabiliğe Etkileri" (İstanbul: MÜSBE, 2024) adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Öz: İbn Teymiyye düşüncesinin temel kavramlarından biri tevessüldür. İbn Teymiyye bu kavramı meşru ve bidat olarak iki kategoride değerlendirmektedir. Ona göre şu üç tür tevessül meşrudur: Allah'ın isim ve sıfatları ile Hz. Peygamber'e iman ve itaat ile ve salih amellerle. İbn Teymiyye naslarda ve selefin uygulamalarında olmadığını iddia ettiği "zat ile tevessül", "bir kişinin hakkı ile isteme" ve "ölü veya gaib bir kişiden dua etmesini isteme" şeklindeki tevessül çeşitlerini ise bidat olarak kabul etmektedir. Ancak İbn Teymiyye Hz. Peygamber'in zatı ile tevessülde bulunulabileceğini savunan âlimlerin icthadda bulunduğunu kabul etmekte ve onlara saygı duymaktadır. Ona göre Hz. Peygamber'in zatı ile tevessül meselesi icthadi bir mesele olduğundan dolayı bu meselede farklı düşünenler birbirlerine saygı duymak zorundadırlar. Sübkî ve İbn Hacer el-Heytemî gibi âlimler ise İbn Teymiyye'nin tevessül anlayışına eleştirilerde bulunmuşlardır. Bu âlimlere göre Hz. Peygamber ile doğumundan önce, doğduktan sonra ve vefatından sonra tevessülde bulunmak caiz olup İbn Teymiyye'den önce zat ile tevessülün bidat olduğunu iddia eden kimse olmamıştır. İbn Teymiyye'ye göre istiğase ile tevessül farklı kavramlardır. Tevessül bir kişi vesilesi ile Allah'tan bir şey istemek iken istiğase kişinin kendisinden istemektir. İbn Teymiyye insanların çoğunun tevessül ve istiğase kavramlarını birbirine karıştırdığını ve birbirinin yerine kullandığını hâlbuki bunun yanlış olduğunu belirtmektedir. Çünkü bir kişi vesilesi ile Allah'tan istemek ile kişinin kendisinden istemek aynı şeyler değildir. İbn Teymiyye istiğaseyi de iki kategoride değerlendirmektedir. Diri ve hazır olan kişiden gücünün yeteceği şeyleri istemek meşru iken ölü ve gaib bir kişiden sadece Allah'ın gücünün yeteceği şeyleri istemek şirktir. Sübkî ve İbn Hacer el-Heytemî ise İbn Teymiyye'nin istiğase ile ilgili görüşlerine karşı çıkmışlardır. Sübkî ve İbn Hacer el-Heytemî istiğase, tevessül ve istiğase gibi lafızların tamamının aynı anlamlara geldiğini, şeriat ve lügatın da bunları aynı anlamlarda anlamaya engel olmadığını düşünmektedirler. İbn Teymiyye meseleye daha literal ve lafızcı bir bakış açısıyla bakarken Sübkî ve İbn Hacer el-Heytemî gibi âlimler ise daha çok mana üzerinden meseleye yaklaşmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: İbn Teymiyye, Tevessül, İstiğase, Dua, Bid'at

---

Abstract: One of the basic concepts of Ibn Taymiyya's thought is tawassul. Ibn Taymiyya evaluates this concept in two categories: legitimation and bid'ah. According to him, the following three types of tawassul are legitimate: With the names and attributes of Allah, with the faith and obedience to the Prophet Muhammad and with good deeds. According to him, the types of tawassul such as tawassul with a person, "asking in the name of someone or something" and "asking a person to pray", which are not seen in the nass and the practices of the salaf, are bid'ah. However, Ibn Taymiyyah He accepts that scholars who argue that tawassul can be made through the Prophet as an ijthad. He also respects them. According to him, since the issue of tawassul with the person is a matter of ijthad and ones who think differently on this issue must respect each other. Scholars such as Subki and Ibn Hajar al-Haytami criticized Ibn Taymiyya's understanding of tawassul. According to these scholars, It is permissible to make tawassul with the Prophet before his birth, after his birth and after his death. Before Ibn Taymiyyah, there was no one who claimed that tawassul with a person was bid'ah.

According to Ibn Taymiyyah, istighasa and tawassul are different concepts. While tawassul is asking for something from Allah through a person, istighasa is asking from the person himself. According to Ibn Taymiyyah, most people confuse the concepts of tawassul and istighasa and use them interchangeably. However, this is wrong. Because asking from God through a person is not the same as asking from the person himself. Ibn Taymiyya evaluates istighasa in two categories. While it is legitimate to ask for things within the power of an alive and present person, it is shirk to ask for things that only Allah can do, from a dead and absent person. Subkî and Ibn Hacer al-Haytamî also opposed Ibn Taymiyya's views on istighasa. They think that words such as istighase, tawassul and istishfaa' all have the same meaning, and sharia and lughat do not prevent these concepts from understanding in the same meaning. While Ibn Taymiyya looks at the issue from a more literal and lafz perspective, scholars such as Subki and Ibn Hajar al-Haytami look at the issue more in terms of meaning.

Keywords: İbn Taymiyya, Tawassul, İstighasa, Pray, Bid'ah

Giriş

İbn Teymiyye'nin tevessül ve istiğase anlayışı onun tevhid anlayışı ile yakından ilişkilidir. İbn Teymiyye tevhidi rubûbiyyet, ulûhiyyet ve esma-sıfat tevhidi şeklinde üç kısımda ele almıştır. İbn Teymiyye esma-sıfat tevhidi ile Allah'ın isim ve sıfatlarında te'vil, tekyif, tahrif, teşbih ve temsil gibi şeyleri reddederek sıfatları zahiri üzere veya selefin anladığı şekilde anlamak yönünde bir düşünce ortaya koymuştur.¹

İbn Teymiyye rubûbiyyet tevhidi ile kâinatı yaratan bir yaratıcının varlığını ve kâinatı yönetmesini anlamaktadır. Bu bağlamda ona göre dünya tarihinde yaratıcı hiçbir dönemde inkâr edilmemiştir. Cahiliye Arapları da dâhil olmak üzere yaratıcının varlığını tüm toplumlar kabul etmiştir.² Firavun gibi müstekbirler olmuş olsa da bunlar istisnai örneklerdir ve ana düşünceyi değiştirmemektedir.³

İbn Teymiyye yaratıcının varlığının reddedilmediği düşüncesinden yola çıkarak asıl tevhidin ulûhiyyet tevhidi olduğunu iddia eder. İnsanlar yaratıcının varlığını, onun kâinatın maliki olduğunu kabul etmişlerdir ancak ibadet noktasında tevhid inancını koruyamadıkları için Allah onlara peygamberler göndermiştir. Diğer bir deyişle İbn Teymiyye tarihi ateizm-teizm olarak değil de politeizm-monoteizm temelinde okumuştur. İbn Teymiyye'nin genel olarak ibadetten kastı namaz, oruç, zekât gibi ibadetler değildir. İstiğase, istimdat gibi eylemlerdir. Bu düşünceye göre istiğase ve istimdat gibi eylemler dua, dua da ibadet kabul edilmiştir. İbadetin de sadece Allah'a yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur.

İbn Teymiyye'nin tevessül ve istiğase ile alakalı düşüncelerinin oluşmasında yaşadığı dönemin şartları büyük oranda etkili olmuştur. Şîa'nın Ehl-i beyt imamlarının kabirleri üzerine meşhed adı verilen türbeler inşa etmesi, Ehl-i beyt imamlarına ait olan bu meşhedlere yolculuk yapılması ile alakalı rivayetlerin yer aldığı eserler kaleme alması ve bu eserlerde buralara yolculuğun Mekke ve Medine'ye yolculukla eşit hatta daha faziletli görülmesi İbn

¹ Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn, İbn Teymiyye, *el-Cevâbü's-sâhîh limen beddele dîni'l-mesîh*, thk. Ali b. Hasan vd., (Arabistan: Dârü'l-Âsime, 1999), 2/163; 3/101; a.mlf., *Minhâcü's-sünneti'n-nebeviyye fi nakzi kelâmi's-Şîati'l-kaderiyye*, thk. Muhammed Reşad Salim, (Riyad: Câmîatü'l-İmam Muhammed b. Suudü'l-İslamiyye, 1986), 2/111, 523; 3/129; a.mlf., *el-Fetva'l-Hameviyyeti'l-kübra*, thk. Hamed b. Abdulmuhsin et-Tuveycirî, (Riyad, Dârü'l-Âsime, 2004), 265; a.mlf., *el-Akâdetü'l-Vâsitiyye*, thk. Ebû Muhammed Eşref b. Abdü'l-Maksûd, (Riyad: Advâü's-Selef, 1999), 57, 81; a.mlf., *Risâletü't-Tedmüriyye* (Mecmuâtü'l-fetâvâ içinde III, 7-86) thk. Âmir el-Cezzâr-Enver el-Bâz, (Riyad: Dârü'l-Vefâ, 1997), 3/8.

² İbn Teymiyye, *Kâide celîle fi't-tevessül ve'l-vesîle* (Mecmû'atü'l-fetâvâ içinde, 1/108-254), thk. Âmir el-Cezzâr, Enver el-Bâz, (Riyad: Dârü'l-vefâ, 1997), 117; a.mlf., *Mecmû'atü'l-fetâvâ*, I/71; a.mlf., *Minhâcü's-sünneti'n-nebeviyye*, 2/270.

³ İbn Teymiyye, *Risâletü't-Tedmüriyye*, 69. İbn Teymiyye Firavun'un meşhur bir inkârcı olmasına rağmen iç dünyasında Allah'a inandığını iddia etmektedir. O, bu görüşünü şu ayetleri zikrederek temellendirmeye çalışmaktadır: "...Çok iyi biliyorsun ki, bunları birer ibret olmak üzere ancak göklerin ve yerin rabbi indirdi..." (el-İsra 17/102) "Mucizeleri açık ve kesin olarak görüp idrak ettikleri hâlde zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler..." (en-Neml 27/17) Bk. İbn Teymiyye, *Der'ü te'âruzi'l-akl ve'n-nakl*, thk. Muhammed Reşad Salim, (Riyad: Câmîatü İmam Muhammed b. Suud, 1979), 8/39.

Teymiyye'yi rahatsız etmiştir.⁴ İbn Teymiyye meşhedlere yapılan yolculukların hac ibadetini ve meşhedlerde gerçekleştirilen ritüellerin de mescitleri değersizleştireceğinden endişe etmiştir. Şîa ile benzer şekilde gulât sûfilerin kabir ve türbelerde gerçekleştirdiği birtakım eylemlerde İbn Teymiyye'nin tevessül ve istiğase ile alakalı görüşlerinin oluşmasında etkili olmuştur. İbn Teymiyye meşhedlerde ve türbelerde İslam dininin temeli olan ulûhiyyet tevhidi ile uyuşmayacak fiil ve eylemlerin yapıldığını düşünmüş ve bu hususlarda eleştirilerde bulunmuştur.

Akademik dünyada İbn Teymiyye'nin tevessül anlayışını müstakil olarak ele alan tek çalışma Abdulvehhab Gözün'ün "İbn Teymiyye'nin Tevessül Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım"⁵ adlı makalesidir. Bizim çalışmamız Gözün'ün makalesinden iki açıdan farklılık arz etmektedir: Birincisi Gözün'ün makalesi başlığından da anlaşılacağı üzere eleştirel perspektifle ele alınmıştır. Bizim çalışmamız ise betimleyici ve objektif bir bakış açısıyla kaleme alınmıştır. İkincisi ise Gözün, İbn Teymiyye'nin tevessül anlayışını ele almış ancak istiğase anlayışını ele almamıştır. Bizim makalemiz ise İbn Teymiyye'nin hem tevessül hem de istiğase anlayışını birlikte ele almaktadır. Böylelikle çalışmamız İbn Teymiyye'nin vasıta/vesile anlayışını bütünsel ve kapsayıcı bir şekilde ortaya koymasından önem arz etmektedir.

Çalışmamız temelde iki ana başlığa ayrılmaktadır. "İbn Teymiyye'nin Tevessül Anlayışı" adındaki birinci başlık altında "zat ile tevessül", "ölü veya gaib bir kişiden dua etmesini isteme" ve "bir kişinin hakkı ile isteme" şeklindeki tevessül türleri ele alınacaktır. "İbn Teymiyye'nin İstiğase Anlayışı" adlı ikinci ana başlık altında ise İbn Teymiyye'nin istiğase taksimi ve istiğaseye bakışı ele alınacaktır.

Çalışmamızın temel iddialarından biri İbn Teymiyye'nin tevessül ve istiğaseyi kati olarak birbirinden ayırdığıdır. Çalışmanın ikinci iddiası tevessülü meşru ve bidat şeklinde ikiye ayıran İbn Teymiyye'nin bidat kabul ettiği tevessül türlerinin hiçbirinde tekfir mekanizmasını işletmediğidir. Hatta bu meselede var olan sahih hadis sebebiyle İbn Teymiyye Hz. Peygamber'in zatı ile tevessülde bulunmayı caiz gören ictihadi görüşü de makbul kabul etmektedir. Çalışmamızın bir diğer iddiası İbn Teymiyye'nin istiğaseye mutlak anlamda menfi yaklaşmadığıdır. Bunun sebebi istiğasenin de meşru ve bidat olarak ikiye ayrılmasıdır.

1. İbn Teymiyye'nin Tevessül Anlayışı

"Bir aracı vasıtasıyla maddi veya manevi derecesi yüksek birine yaklaşmayı arzu etmek; iyi amellerle Allah'a yaklaşmayı ummak" anlamındaki "v-s-l" kökünden türeyen tevessül terim olarak bir Müslümanın işlediği salih amelleri, Hz. Peygamber'i veya velileri vesile yaparak Allah'a yakın olmaya çalışmasını ifade eder.⁶

İbn Teymiyye tevessülü iki kısımda ele almaktadır: Meşru ve bidat. İbn Teymiyye'ye göre Hz. Peygamber'e inanmak ve ona itaat etmek Müslümanların ittifakıyla meşru bir tevessül olup aynı zamanda dinin de temelini oluşturmaktadır. Çünkü Hz. Peygamber'e iman ve itaat

⁴ Bu eserlerin en meşhurlarından birini Şeyh Müfid kaleme almıştır. Eser için bk. Şeyh Müfid, Ebû Abdillâh b. Muhammed b. en-Numan el-Hârisî el-Ukberî, *Kitâbü'l-mezâr menâsiku'l-mezâr*, thk. Ayetullah Hac Seyyid Muhammed Bâkır el-Ebtahî, (y.y., Matbaatü'l-Mihr, 1992).

⁵ Abdulvehhab Gözün, "İbn Teymiyye'nin Tevessül Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Haziran, 2018.

⁶ Yusuf Şevki Yavuz, "Tevessül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/6-8.

olmaksızın iman bütünlüğe ulaşmaz.⁷ İbn Teymiyye “Ey iman edenler! Allah’tan korkun. O’na (yaklaşmaya) vesile arayın...”⁸ ayetini Allah’a ibadet ve itaat ile Hz. Peygamber’e iman ve itaat şeklinde anlamaktadır. Allah’a yaklaşmaya vesile aramak, ancak Allah’a iman eden sonrada Hz. Muhammed’e tabi olmakla tevessül eden içindir. Hz. Peygamber’e inanç ve itaat ile gerçekleşen bu tevessül Hz. Peygamber’in hayatında ve huzurunda olduğu gibi vefatından sonra ve giyabında da tüm Müslümanlara farzdır.⁹

Benzer şekilde İbn Teymiyye salih amellerle gerçekleştirilen tevessülü de meşru kabul etmektedir. Mağaraya sığınan üç kişinin dağdan yuvarlanan bir kayanın mağaranın ağzını kapaması sebebiyle mahsur kalması ve geçmişte yaptıkları salih amelleri vesile kılarak mağaradan kurtulmaları¹⁰ salih amellerle tevessüle örnektir.¹¹ Aynı şekilde İbn Teymiyye’ye göre Allah’ın isim ve sıfatlarını vesile kılarak Allah’tan talepte bulunmakta meşru bir tevessül çeşididir.¹²

İbn Teymiyye’nin meşru olarak kabul ettiği tevessül türlerini zikrettikten sonra şimdi de onun bidat olarak kabul ettiği tevessül türlerini tahlil etmek istiyoruz. İbn Teymiyye’nin bidat kabul ettiği tevessül türlerini üç başlık altında ele alacağız: 1) Zat ile tevessül 2) Ölü veya gaib kişiden dua etmesini isteme 3) Bir kişinin hakkı ile isteme.

1.1. Zat İle Tevessül

İbn Teymiyye peygamber ve salihlerin mücerret zatlarıyla (ölü veya gaib durumda olmaları) Allah’a tevessül ederek istekte bulunmanın meşru olmadığını savunmaktadır. Ona göre bazı âlimler Hz. Peygamber’in zatiyla Allah’tan istemeye cevaz vermiş olsalar da birinci görüş daha sağlamdır. Çünkü Allah’a kendi amellerimiz veya peygamber ve salihlerin duaları ile değil de onların zatlarıyla tevessülde bulunmak gerçekten vesile olmayan bir şeyle tevessülde bulunmak demektir. Bunun nedeni peygamber ve salihlerin zatlarının duaların kabul edilmesini gerektiren hakiki bir sebep olmamasıdır. Durum böyle olduğu içindir ki bu tür uygulamalar bidattır ve selevin uygulamalarında görülmez.¹³

İbn Teymiyye zat ile tevessül meselesinde sahih bir hadisin olmadığını iddia etmektedir. Ona göre tevessül meselesinde kullanılan sahih hadisler ise zat ile tevessülü savunanların iddialarına bir delil sayılamaz. Çünkü bu hadisler zat ile tevessülü savunanların anladığı gibi bir manaya sahip değildir.

İbn Teymiyye “âmâ sahâbi hadisi” şeklinde meşhur olan ve zat ile tevessülü savunanların sıklıkla kullandıkları hadisi meseleyle alakalı olarak ele aldığı eserlerinde zikretmekte ve bu hadisin nasıl anlaşılması gerektiğini açıklamaktadır. Hadisin metni şu şekildedir: “Âmâ bir adam Hz. Peygamber’e gelerek ‘bana afiyet ve sıhhat vermesi için Allah’a dua et’ dedi. Resulullah: ‘İstersen senin için dua ederim. Ama dilerseñ sabredersin. Bu senin için daha hayırlıdır’ buyurunca adam: ‘Dua et’ dedi. Hz. Peygamber de güzelce abdest almasını ve şu

⁷ İbn Teymiyye, *Kâide celîle fi’t-tevessül ve’l-vesîle*, 148.

⁸ el-Maide 5/35.

⁹ İbn Teymiyye, *Kâide celîle fi’t-tevessül ve’l-vesîle*, 108.

¹⁰ Hadis için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmiu’s-sahîh*, thk. Mustâfa Dîb el-Bağâ, (Dimeşk: Dârü İbn Kesîr, 1993), “Kitâbü’l-İcâre”, 12.

¹¹ İbn Teymiyye, *Kâide celîle fi’t-tevessül ve’l-vesîle*, 217.

¹² İbn Teymiyye, *İktizâü’s-sırâti’l-müstakîm li muhâlefeti ashâbi’l-cahîm*, thk. Nâsır Abdü’l-Kerîm el-Akl, (Riyâd: Dârü İşbilyâ, 1998), 2/322-323.

¹³ İbn Teymiyye, *Kâide celîle fi’t-tevessül ve’l-vesîle*, 234.

şekilde dua etmesini emretti: ‘Allah’ım senden istiyorum (Eselüke) ve rahmet peygamberi olan peygamberin Muhammed ile sana yöneliyorum (Eteveccehü ileyke). Ben şu ihtiyacımı gidermesi için seninle Rabbime yöneldim (Eteveccehü ilâ Rabbî bike). Allah’ım onu benim için şefaataç kıl.”¹⁴

İbn Teymiyye âmâ sahabinin bu duasını Hz. Peygamber’in zatı ile tevessülde bulunmak olarak değil onun dua ve şefaatiyle Allah’a teveccühte bulunmak olarak anlamaktadır. Hz. Peygamber kendisinden dua isteyen âmâ sahabiye “Allah’ım onu benim için şefaataç kıl” şeklinde dua etmesini telkin etmiştir. Böylece Hz. Peygamber ona şefaataç etmiş o da Hz. Peygamber’in kendisi hakkındaki şefaatinin kabul etmesini Allah’tan istemiştir.¹⁵

İbn Teymiyye zat ile tevessülü meşru kabul edenlerin bu hadisi temel alarak Hz. Peygamber’in hayatında veya huzurunda gerçekleştirilen tevessülün ölümünden sonra ve gıyabında da gerçekleştirilebileceğini savunduğunu belirtir.¹⁶ Zat ile tevessüle karşı çıkan İzzeddin İbn Abdüsselâm (ö. 660/1262) gibi âlimler bu hadisi delil olarak kullanarak Hz. Peygamber’le tevessüle cevaz vermişlerdir.¹⁷

İbn Teymiyye’nin tevessül meselesiyle alakalı olarak kaleme aldığı eserler incelendiğinde onun Hz. Peygamber’in zatıyla tevessül ile Hz. Peygamber’den başkasıyla tevessüle farklı baktığını iddia etmek mümkündür.

Âmâ sahabi hadisinin anlaşılmasında iki farklı görüş olduğunu vurgulayan İbn Teymiyye zat ile tevessülün bidat olduğunu düşünse de Hz. Peygamber’in zatı ile tevessüle cevaz veren İzzeddin İbn Abdüsselâm gibi âlimlerin bu görüşüne de saygı duymaktadır. İbn Teymiyye’nin meseleye böyle bakmasının sebebi onun icihad ve müctehide bakış açısıyla alakalıdır. İbn Teymiyye icihad ve müctehidin durumu ile ilgili “Ref’u’l-melâm ‘ani’l-e’immeti’l-a’lâm” adlı bir eser kaleme almıştır. Eser incelendiğinde görülecektir ki İbn Teymiyye bazı hadislerle amel etmeyen müctehid imamları birtakım sebeplerden dolayı mazur görmektedir.¹⁸ İbn Teymiyye’ye göre müctehid helal ve haram hükmü bulunan bir hadisi kendince meşru bazı sebeplerle terk etmesinden dolayı helali haram veya haramı helal kıldığından ya da Allah’ın indirdiğinden başka bir şeyle hükmettiğinden dolayı ceza görmez. Benzer şekilde müctehid meşru bazı sebeplerden dolayı bir hadiste hakkında lanet veya Allah’ın gazabı gibi bir tehdit olan fiili mübah görürse veya yaparsa o tehdidin kapsamına girmez.¹⁹

İbn Teymiyye müctehid olan kişinin elinden geldiğince Allah’tan korkarak hüküm verdiğinde Allah’a itaat etmiş sayılacağını ve sevabı hak edeceğini düşünmektedir. Bu sebeple

¹⁴ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Şuayb Arnavût-Âdil Mürşid vd., (b.y. Müessesetü’r-Risâle, 2001), 28/478; Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir v.d., (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975), “De’vât”, 118 İbn Teymiyye’nin hadisi zikrettiği bazı yerler için bk. İbn Teymiyye, *İktizâü’s-sırâti’l-müstakîm li muhâlefeti ashâbi’l-cahîm*, 2/309, 319; a.mlf. *İstiğâse er-red ale’l-Bekrî*, thk. Abdullah b. Duceyn es-Sehli, (Riyad: Dârü’l-Minhac, 2005), 106-107.

¹⁵ İbn Teymiyye, *er-Risâletü’l-istiğâse* (Mecmû’atü’l-fetâvâ içinde, 1/78-92), thk. Âmir el-Cezzâr, Enver el-Bâz, (Riyad: Dârü’l-vefâ, 1997), 81; a.mlf. *İstiğâse er-red ale’l-Bekrî*, 261-262.

¹⁶ İbn Teymiyye, *er-Risâletü’l-istiğâse*, 81.

¹⁷ İbn Teymiyye, *er-Risâletü’l-istiğâse*, 80.

¹⁸ İbn Teymiyye, *Ref’ul-melâm ‘ani’l-e’immeti’l-a’lâm*, (Riyad: er-Risâletü’l-Âmmetü li-idârâti’l-Buhûsi’l-İlmiyyeti ve’l-İftâi ve da’veti ve’l-İrşâd, 1992), 9-33.

¹⁹ İbn Teymiyye, *Ref’ul-melâm ‘ani’l-e’immeti’l-a’lâm*, 36-37.

Allah müctehid kişiye asla azap etmez.²⁰ İbn Teymiyye şu hadisi düşüncesini temellendirmek için zikretmektedir:²¹ "Hâkim icthadiyla hüküm verir ve isabet ederse kendisine iki sevap icthadında hata ederse bir sevap vardır."²²

Bu noktada diğer bir önemli hususta İbn Teymiyye'nin müctehidi mazur görmesinin sadece fıkhi meselelerle sınırlı olmamasıdır. O, müctehidin fūrû'/fikhî meselelerde olduğu gibi usûlî/itikadî meselelerde de yaptığı icthadlarda her hâlükarda mazur olduğunu düşünmektedir. İbn Teymiyye usûlî ve fūrû' meselelerde fark görmenin sonradan ortaya çıktığını ve bu düşünceyi Mu'tezile ve Cehmiyye gibi bidat ehlinin savunduğunu belirtmektedir.²³

İbn Teymiyye âmâ sahabi hadisinin diri ve hazır kişinin duası ve şefaatiyle tevessüle misal teşkil ettiğini, ölü veya gaib kişi ile tevessülde bulunmaya delil olamayacağını, bu sebeple de zat ile tevessülü inkâr edenlerin tekfir edilemeyeceğini belirtmektedir. İbn Teymiyye tevessül meselesinde tekfir mekanizmasının neden işletilemeyeceğine gerekçe olarak meselenin kapalı delillerin de apaçık olmamasını zikretmektedir. Aynı zamanda meselede iki farklı icthad söz konusudur. Bu sebeple bunun gibi kapalı olup apaçık olmayan meselelerde muhalif kişi tekfir edilemez. Tekfir ancak dinde bilinmesi zorunlu olan, tevatür yoluyla gelmiş ve üzerinde icma bulunan bir şeyi inkâr etmek, ya da buna benzer şeylerle olur.²⁴

Bizim düşüncemize göre Takıyyüddin Sübkî (ö. 756/1355), İbn Teymiyye'nin tevessül, istiğase ve kabir ziyaretleriyle alakalı görüşlerine karşı en nitelikli eleştirileri yapan âlimdir. Sübkî, İbn Teymiyye'nin Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret, tevessül ve istiğase ile alakalı görüşlerine reddiye olarak *Şifâ'üs-sekâm fî ziyâreti hayri'l-enâm* ismini taşıyan bir eser kaleme almıştır. Sübkî bu eserinde Allah'tan Hz. Peygamber'in makamı, şanı ve bereketi ile istemenin şu üç hâlde de caiz olduğunu savunmuştur: a) Hz. Peygamber'in yaratılmadan önceki hâli b) Hz. Peygamber'in yaratıldıktan sonraki hâli c) Hz. Peygamber'in vefatından sonra berzah âlemindeki hâli.²⁵

²⁰ İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'l-fetâvâ*, XIX, 116.

²¹ İbn Teymiyye, *Ref'ul-melâm 'ani'l-e'immeti'l-a'lâm*, 38; a.mlf. *Mecmû'atü'l-fetâvâ*, XII, 265; XXVII, 251.

²² Buhâri, "Kitâbü'l-İ'tisâm bi'l-Kitâb ve's-Sünne", 21; Müslim, "Kitâbü'l-Akdiyye", 6.

²³ İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'l-fetâvâ*, XIX, 112, 263-264; XXIII, 195-196; III, 177-178.

²⁴ İbn Teymiyye, *er-Risâletü'l-istiğâse*, 81. İbn Teymiyye Hz. Peygamber'in zatı ile tevessülü kabul edenlerin de inkâr edenlerin de icthadda bulunduğunu ve bu icthadlarından dolayı da sevap kazandıklarını düşünmektedir. İbn Teymiyye bu iki tarafın hâlini hayvanı boğazlama anında Resulullah'a salat getirilir mi, getirilmez mi şeklinde tartışma yaşayanların hâline benzetmektedir. Hiçbir Müslüman âlime göre salavat getirmeme Hz. Peygamber'e hakaret sayılmadığı gibi zat ile tevessülü inkâr edenlerde Hz. Peygamber'e hakaret etmiş sayılmaz. Bk. İbn Teymiyye, *er-Risâletü'l-istiğâse*, s. 81. Günümüzde tarikat ehli ve selefilerin tartışmaları perspektifinden meseleye bakınca oldukça ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. Bugün tevessül meselesinde daha çok eleştirilen kesim zat ile tevessülü kabul edenlerdir. Ancak klasik dönemde zat ile tevessül tartışmasında eleştirilere maruz kalanlar zat ile tevessülü kabul edenler değil inkâr edenlerdir. Bu durumun sebebi klasik dönemde zat ile tevessülün inkârının tevessülde bulunulan kişinin makamına bir saygısızlık olarak görülmesidir.

²⁵ Ebü'l-Hasen Takıyyüddin Sübkî, *Şifâ'üs-sekâm fî ziyâreti hayri'l-enâm*, thk. Hüseyin Muhammed Ali Şükrî, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2008), 358-361, 367, 370-372. Benzer taksimi İbn Hacer el-

Sübkî Hz. Peygamber'in zâtı ve makamı ile Hz. Peygamber yaratılmadan önce de Allah'tan istekte bulunduğunu iddia etmektedir. O, bu iddiasına delil olarak şu hadisi zikretmektedir:²⁶ "Hz. Âdem masiyeti işlediği zaman 'Ya Rabbi bana mağfiret edesin diye Muhammed hakkı için sana yalvarıyorum' dedi. Allah Teâla 'Muhammed'i nasıl tanıdın?' buyurdu. Âdem'de 'Sen beni yaratıp ruhundan bana üfürünce başımı kaldırdım ve arşın sütunları üzerinde Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed Allah'ın Resulüdür diye yazılı olduğunu gördüm ve anladım ki sen isminle beraber ancak ve ancak mahlûkatın sana en sevgilisinin ismini beraber getirmişsindir.' Bunun üzerine Allah Teâla 'Doğru söyledin ey Âdem, şüphesiz o, kullarımın bana en sevgilisidir. Onun hakkıyla benden istedin ben de seni affettim. Eğer Muhammed olmasaydı seni yaratmazdım.'²⁷

İbn Teymiyye ise bu hadisin sahih olduğunu düşünmemektedir. Çünkü hadisin ravilerinden Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem çok hata yapan bir kişi olup hadis âlimlerinin ortak görüşüne göre zayıf bir ravidir. Hadis alanında otorite kabul edilen Ahmed b. Hanbel, Ebû Zür'a, Ebû Hâtim, Nesâî, Dârekutnî gibi âlimler onun zayıf olduğunu zikretmişlerdir.²⁸ İbn Hibbân, Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'in hadis alanındaki menfi konumu için şöyle demektedir: "Abdurrahman farkında olmaksızın haberleri maklub hâle getirir, altını üstüne çevirirdi. Rivayetlerinde mürsel haberleri merfu, mevküfları müsned göstermesi gibi durumlar o kadar çoğaldı ki terkedilmeyi hak etti."²⁹

İbn Teymiyye, Hâkim en-Nîsâbûrî'nin bu ve buna benzer hadisleri sahih olarak kabul etmesi sonucunda³⁰ hadis âlimleri tarafından eleştirildiğini belirtir. Hâkim en-Nîsâbûrî'yi

---

Heytemî'de yapmaktadır. Bk. Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn İbn Hacer el-Heytemî, *el-Cevherü'l-munazzam fî ziyâreti'l-kabri's-şerîfi'n-nebeviyyi'l-mükerrem*, (Kahire: Dârü Cevâmiü'l-Kelîm, t.y.), 148.

²⁶ Sübkî, *Şifâü's-sekâm fî ziyâreti hayri'l-enâm*, 358-359. Hadisi İbn Hacer el-Heytemî'de delil olarak kullanmaktadır. Bk. İbn Hacer el-Heytemî, *el-Cevherü'l-munazzam fî ziyâreti'l-kabri's-şerîfi'n-nebeviyyi'l-mükerrem*, 148-149.

²⁷ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 2/672; Ebû Bekr Ahmed el-Beyhâkî, *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sâhibi's-şerî'a*, thk. Abdülmü'tî Kal'acı, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1988), 5/489. Taberânî hadisi farklı lafızlarla nakletmiştir. Bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Ebû Muâz Târik b. İvezullah b. Muhammed-Ebü'l-Fadl Abdü'l-Muhsin İbrahim el-Hüseynî, (Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1995), 6/313; a.mlf. *el-Mu'cemü's-sağîr*, thk. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hac Emir, (b.y., el-Mektebetü'l-İslâmî, 1985), 2/182.

²⁸ İbn Teymiyye, *Kâide celîle fi't-tevessül ve'l-vesîle*, 182 Sübkî'ye göre ise Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem İbn Teymiyye'nin iddia ettiği derecede zayıf bir ravi değildir. Bk. Sübkî, *Şifâü's-sekâm fî ziyâreti hayri'l-enâm*, 361.

²⁹ İbn Teymiyye, *Kâide celîle fi't-tevessül ve'l-vesîle*, 182 krş. İbn Hibbân, *Ebü Hâtim Muhammed, el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ ve'l-metrûkîn*, thk. Muhammed İbrahim Zâyed, (Haleb: Dârü'l-Vaî', 1976), 2/57.

³⁰ Hâkim en-Nîsâbûrî şöyle demektedir: "Bu isnadı sahih bir hadistir. Bu hadis bu eserde Abdurrahman'dan kaydettiğim ilk hadistir." Bk. Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*, 2/672.

eleştiren âlimler onun uydurma olduğu bilinen bazı hadisleri sahih olarak nitelediğine dikkat çekmişlerdir.³¹

Şeriatın böylesi bir rivayet üzerine bina edilmesinin caiz olmadığını düşünen İbn Teymiyye İslam dininde bu tür rivayetlerin delil olarak zikredilmesine de karşı çıkmaktadır. Ona göre bu tarz rivayetler israiliyat türü haberler olup Hz. Peygamber'den gelen sahih bir nakil olmadıkça sıhhati tam olarak bilinemez.³²

1.1.1. Ölü veya Gaib Kişiden Dua Etmesini İsteme

Tevessül meselesinde ölü veya gaib birinin zatını vesile kılarak Allah'tan istemenin hükmü tartışıldığı gibi ölü veya gaib birinden isteği hususunda dua etmesini istemenin hükmü de tartışılmıştır. Sübkî zat ile tevessül meselesindeki görüşlerine paralel bir şekilde Hz. Peygamber'den dua isteyerek onu vesile kılmamanın hayatındaki hâli, vefatından sonra berzahtaki hâli ve vefatından sonra arasattaki (mahşer meydanı) hâllerinin hepsinde de caiz ve meşru olduğunu iddia etmiştir.³³ Vurgulamak gerekir ki Sübkî'nin zikrettiği iki hâli İbn Teymiyye de meşru olarak kabul etmektedir. Burada İbn Teymiyye ve Sübkî arasındaki ihtilaf ikinci sırada zikredilen Hz. Peygamber'in vefatından sonra berzahtaki hâli ile alakalıdır.

Sübkî, vefatından sonra Hz. Peygamber'den dua etmesinin talep edilebileceğine delil olarak şu hadisi zikreder: "Hz. Ömer devrinde halk şiddetli bir kıtlığa maruz kalmıştı. Bir adam Hz. Peygamber'in kabrine gelerek: 'Ya Resulallah! Ümmetin için yağmur yağmasını iste! Zira onlar helak oldular!' dedi. Bunun üzerine rüyasında adama şöyle denildi: 'Ömer'e git, ona selam götür, halkın suya kavuşacağını haber ver ve ona şunu söyle: 'Senin vazifen, iyi muamelede bulunmak, dengeli ve güzel hareket etmektir.' Adam derhal giderek durumu Hz. Ömer'e bildirdi. Bunun üzerine Ömer ağladı ve 'Rabbim! Üstesinden gelemediğim şeyler hariç, çaba sarf etmekten geri durmuyor ve elimden geleni yapıyorum' dedi."³⁴

Sübkî Hz. Peygamber'in vefatından sonra onunla yağmur duasında bulunmakta herhangi bir engelin olmadığını düşünmektedir. Bu sebeple de Sübkî berzah âleminde bulunan Hz. Peygamber'in kendisinden talepte bulunanları işitip onlar için Allah'tan talepte bulunmasında herhangi bir imkânsızlık görmez.³⁵

İbn Teymiyye ise "ölü veya gaib bir kişiden dua etmesini isteme" meselesinde Sübkî'den farklı düşünmektedir. İbn Teymiyye peygamber ve salihlerden ölmüş birine "benim veya

³¹ İbn Teymiyye, *Kâide celîle fi't-tevessül ve'l-vesîle*, 182-183. İbn Teymiyye, Hâkim en-Nisâbü'rî'nin sahih olarak vasfederek eserine aldığı hadislerin çoğunun sahih olduğunu belirtse de yine de hadis âlimlerinin bir hadisi değerlendirirken sadece Hâkim en-Nisâbü'rî'nin bir hadisi sahih kabul etmesine itimat etmediklerini zikretmektedir. Durum böyle olmakla beraber İbn Teymiyye'ye göre Hâkim en-Nisâbü'rî çokça hata yapan ancak yine de isabetli kararları daha fazla olan sika bir hadisçi konumundadır. Bk. *İbn Teymiyye, Kâide celîle fi't-tevessül ve'l-vesîle*, 183.

³² İbn Teymiyye, *Kâide celîle fi't-tevessül ve'l-vesîle*, 184.

³³ Sübkî, *Şifâü's-sekâm fi ziyareti hayri'l-enâm*, 372-382.

³⁴ Beyhâkî, *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sâhibi's-şerî'a*, 7/47; Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, thk. Muhibbüddîn Ebû Sa'îd Ömer b. Ğarâme el-Amrevî, (Beirut: Dârü'l-Fikr, 1995), 44/345; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Heyet, (b.y., Müessesetü'r-Risâle, 1985) 2/86 Sübkî'nin hadisi zikrettiği yer için bk. Sübkî, *Şifâü's-sekâm fi ziyareti hayri'l-enâm*, 381-382.

³⁵ Sübkî, *Şifâü's-sekâm fi ziyareti hayri'l-enâm*, 382 Benzer şeyleri İbn Hacer'de zikretmektedir. Bk. İbn Hacer el-Heytemî, *el-Cevherü'l-munazzam fi ziyareti'l-kabri's-şerîfi'n-nebeviyyi'l-mükerrerem*, 152-153.

bizim için Allah'a dua et" veya Hristiyanların Hz Meryem'e dedikleri gibi "bizim için Allah'tan iste" gibi sözlerle dua etmeyi caiz görmez. İbn Teymiyye görüşünü bu uygulamayla ilgili bir hadis olmaması ve selefin hayatında da buna herhangi bir örnek gösterilemeyeceği düşüncesine dayandırmaktadır. Ona göre böyle bir uygulama bidat olup seleften kimse yapmamış ve emretmemiştir. Bu konuda herhangi bir hadis de vârid olmamıştır.³⁶

İbn Teymiyye peygamber veya salih olsun bir kişiden isteği hususunda dua etmesini talep etme şeklinde bir uygulamanın ancak hayatta olan kimseler için meşru kılındığına dikkat çeker. İbn Teymiyye'nin eserleri incelendiğinde görülecektir ki o tevessül ve istiğase meselelerinde çok önemli bir ilke ortaya koymaktadır. Bu ilkeye göre diri veya hazır olan kişi ile ölü veya gaib kişiler ile tevessülde bulunmak farklı durumlardır. İbn Teymiyye bu ilkeyi temellendirmek için şu hadisi sıklıkla delil olarak zikretmektedir: "Halk kıtlığa maruz kaldığında Ömer b. Hattab, Abbas b. Abdulmuttalib ile istiskada bulunarak: 'Allah'ım! Peygamberimiz ile sana tevessül ederdik de bize yağmur verirdin. Şimdi ise peygamberimizin amcası ile sana tevessül ediyoruz, bize yağmur ver' derdi. Bunun üzerine yağmur yağdı."³⁷

İbn Teymiyye bu hadis ile âmâ sahabi hadisinin mana açısından benzer olduğunu düşünmektedir. İki hadisin de ortak noktası tevessülün hayatta olan veya hazır kişiler ile onların duası ve şefaatiyle yapılabileceğini göstermesidir. Durum böyle olunca ölü olan ya da gaib olan kişilerle tevessülü diri olan veya hazır kişilerle yapılan tevessülün aynısı olarak görmek büyük bir hatadır.³⁸

Sübkî'ye göre "...Eğer onlar kendilerine kötülük ettiklerinde sana gelseler de Allah'tan bağışlanmayı dileselerdi, peygamber de onlar için mağfiret dileyeydi, elbette Allah'ı ziyadesiyle affedici ve esirgeyici bulurlardı"³⁹ ayeti Müslümanların Hz. Peygamber'e gelip istiğfar istemesini, Hz. Peygamber'in de Allah'tan onlar için istiğfar istemesine delalet eder. Bu durum Hz. Peygamber'in hayatında gerçekleştiği gibi onun makamından dolayı ölümünden sonra da kesilmez. Sübkî "Müslümanlar Hz. Peygamber'e hayatta iken gelmişler o da onlara istiğfar dilemiştir. Ölümünden sonra ise durum böyle değildir" şeklinde yapılabilecek bir itiraza ise katılmaz. Bu itiraza cevap olarak Sübkî şöyle bir açıklamada bulunur: Bu ayet Müslümanların Hz. Peygamber'e gelmelerini, istiğfar dilemelerini ve Hz. Peygamber'in de onlar için Allah'tan mağfiret istemesi şeklindeki üç hâle de delalet etmektedir. Hz. Peygamber'in istiğfar dilemesi tüm müminler içindir. Hz. Peygamber tüm mümin ve mümineler için istiğfarda bulunmuştur.⁴⁰

Sübkî, İbn Teymiyye'nin tevessül meselesinde ölü veya gaib kişilerle diri veya hazır kişiler arasında fark görmeye dayanan ilkesine karşı çıkabilmek için farklı akıl yürütmeler yapmaktadır. Sübkî'ye göre Hz. Peygamber'in Müslümanlar için istiğfar dilemesi vefatından sonra da devam etmektedir. Çünkü bu durum Hz. Peygamber'in ümmetine olan rahmetini ve

³⁶ İbn Teymiyye, *Kâide celîle fi't-tevessül ve'l-vesîle*, 243; İbn Teymiyye, *Ziyâretü'l-kubûr ve'l-istincâd bi'l-makbûr* (Mecmû'atü'l-fetâvâ içinde 27/38-62), thk. Âmir el-Cezzâr, Enver el-Bâz, (Riyad: Dârü'l-vefâ, 1997), 46.

³⁷ Buhârî, "Kitâbü'l-İstiskâ", 3 İbn Teymiyye'nin hadisi zikrettiği bazı yerler için bk. İbn Teymiyye, *er-Risâletü'l-istiğâse*, 81; a.mlf. *İstiğase er-red ale'l-Bekrî*, 183, 197; a.mlf. *Ziyâretü'l-Kubûr ve'l-istincâd bi'l-makbûr*, 46.

³⁸ İbn Teymiyye, *Kâide celîle fi't-tevessül ve'l-vesîle*, 201, 226-227.

³⁹ en-Nisa 4/64.

⁴⁰ Sübkî, *Şifâü's-sekâm fi ziyareti hayri'l-enâm*, 233-234.

şefkatini göstermektedir. Bu sebeple ayette geçen üç durum hayatta iken geçerli olduğu gibi vefatından sonra da geçerlidir. Diğer taraftan ayette Hz. Peygamber'in hayattaki hâli ve vefatından sonraki hâli şeklinde bir tahsiste bulunulmadığından dolayı ayet Hz. Peygamber'in vefatından sonra kabirdeki hâlini de ihtiva eden umûmî bir manaya sahiptir.⁴¹ Görüleceği üzere Sübkî iki kaide üzerinden İbn Teymiyye'ye cevap vermeye çalışmaktadır. Bunlardan birincisine göre rahmet ve şefkat peygamberi olan Hz. Muhammed'in bu niteliğinin ölümüyle beraber yok olmadığı veya kesintiye uğramadığı; diri ve hayatta iken nasıl Müslümanlara rahmet ve şefkat göstermişse aynı şekilde vefatından sonra da göstermeye devam ettiğiidir. İkincisi de tahsis ve sınırlandırma bulunmayan bir nassın umum ifade ettiği kaidesidir.

İbn Teymiyye'nin talebesi İbn Abdülhâdî ise Sübkî'nin delil olarak zikrettiği ayetin onun lehine değil aleyhine bir delil olduğunu düşünmektedir. İbn Abdülhâdî bu ayetle ilgili iki durumun olduğunu söyler: 1) Bu ayet Sübkî'nin amacına delalet etmez. 2) Ayet Sübkî'nin iddiasının zıddına delalet eder. İbn Abdülhâdî görüşlerini temellendirebilmek için hocasının metodunu takip ederek selefin otoritesine başvurmaktadır. Ona göre selef bu ayeti Hz. Peygamber'in hayatıyla tahsis etmiş bu sebeple de ayetteki "gelme" ifadesini Hz. Peygamber hayatta iken ona gelme ve onun da onlar için istiğfar istemesi şeklinde anlamıştır. İbn Abdülhâdî ayetin bu şekilde anlaşılması gerektiğine delil olarak Allah'ın bu çağrıya yüz çevirip kendine zulmedenleri zemetttiği şu ayeti zikretmektedir:⁴² "Onlara 'Gelin, Allah'ın resulü sizin için bağışlanma dilesin' dendiğinde başlarını çevirirler ve büyüklük taslayarak uzaklaştıklarını görürsün."⁴³

İbn Abdülhâdî sahabenin tevbe etmelerini gerektiren bir şey yaptıklarında Hz. Peygamber'e gelerek ""Ya Resulallah! Şöyle şöyle bir şey yaptım benim için istiğfarda bulun" dediklerini ve bunun da müminler ile münafıklar arasındaki fark olduğunu belirtir. İbn Abdülhâdî'ye göre Allah bu vasfı Hz. Peygamber'e dünyada ve onların arasında yaşarken vermiştir. Bu sebeple de sahabeden kimse Hz. Peygamber'in vefatından sonra kabrine gelip "Ya Resulallah! Şöyle şöyle bir şey yaptım benim için af dile" dememiştir. İbn Abdülhâdî'ye göre her kimde sahabenin Hz. Peygamber'in kabrine giderek ondan kendisi için af dilemesini istediğini söylerse yalan konuşmuş ve iftira atmış olur.⁴⁴

Diğer taraftan İbn Abdülhâdî Sübkî'nin yaptığı şekilde mesele ile alakalı olarak ayet ve hadislerde tevilde bulunmanın caiz olmadığını vurgular. Ona göre Hz. Peygamber'in kabrine giderek bu tür isteklerde bulunulabileceğini iddia etmek selefin hakkı bilmediğini, doğrudan saptığını, müteahhir dönemde yaşayan Sübkî'nin ise hidayet üzere olduğunu söylemek anlamına gelmektedir.⁴⁵

Hiçbir Müslümanın "Hz. Peygamber'in vefatından sonra nefesine zulmeden istiğfar istemek için Hz. Peygamber'in kabrine gitmelidir" şeklinde bir söz söyleyemeyeceğini vurgulayan İbn Abdülhâdî böyle bir eylemin taat kabul edilemeyeceğini belirtir. Ona göre eğer böyle bir eylem taat olsaydı ilk üç asır bu taate karşı gelmiş ve ihmal etmiş olurdu. Sübkî gibi aşırılar ve âsiler ise muvafakat etmiş olurdu. Ancak böyle bir durum şu ayete terstir:

⁴¹ Sübkî, *Şifâü's-sekâm fi ziyareti hayri'l-enâm*, 235.

⁴² Ebû Abdillâh Şemsüddîn İbn Abdülhâdî, *es-Sârimü'l-münkî fi'r-red ale's-Sübkî*, thk. Safiyye bint Süleyman et-Tüveycerî vd., (Mısır: Dârü'l-Hedyî'n-Nebevî, t.y.) 807-808.

⁴³ el-Münâfikûn 63/5.

⁴⁴ İbn Abdülhâdî, *es-Sârimü'l-münkî fi'r-red ale's-Sübkî*, 808-809.

⁴⁵ İbn Abdülhâdî, *es-Sârimü'l-münkî fi'r-red ale's-Sübkî*, 809.

“Hayır Rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın onu kabullenmedikçe ve boyun eğip teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar.”⁴⁶ İbn Abdülhâdî bu ayetin Hz. Peygamber’in hem hayatında hem de vefatından sonra geçerli olduğunu bu sebeple de iki durumda da onu hakem kabul etmeyenlerin imanının sahih olamayacağını vurgular. Yani İbn Abdülhâdî’ye göre önemli olan vahiyle yani var olan naslarla hükmedilmesidir. Hz. Peygamber hayatta iken vahiyle hükmetmiş ölümünden sonra ise halifeler vahyedilen naslarla hükmetmişlerdir. Hz. Peygamber’in hayattaki durumuyla vefatından sonraki durumunu kesin bir şekilde birbirinden ayıran İbn Abdülhâdî şöyle bir istidlalde bulunur: Şayet diri ve ölü ya da hazır ve gaib kişi arasında hiçbir fark olmasaydı ve her günahkârın istiğfar için Hz. Peygamber’in kabrine gelmesi meşru olsaydı bu günahkârlar için en büyük bayram olurdu. Bu ise Hz. Peygamber’in getirdiği dine açıkça zıttır.⁴⁷

1.1.2. Bir Kişinin Hakkı İle İsteme

Yaratılanların yaratıcı üzerinde hakkı olup olmadığı İslam düşünce ekolleri arasında farklı görüşlerin ortaya konulduğu bir meseledir. İbn Teymiyye Mu’tezile ve Kaderiyye gibi mezheplerin yaratılanın yaratıcı üzerinde akıl ile bilinebilen bir takım haklarının olduğunu kabul ettiğini belirtir. İbn Teymiyye bu ekollerin yaratılanlara ait olan “vaciplik” ve “haramlık” gibi hükümleri hatalı bir kıyasla yaratıcı içinde geçerli kıldıklarına ancak bu düşüncenin hem akli delillere hem de sahih nakillere muhalif olan bir bidat olduğuna dikkat çeker.⁴⁸

Ehl-i sünnet ekolüne bağlı âlimlerin bu meselede Mu’tezile ve Kaderiyye gibi mezheplere karşı çıktığını belirten İbn Teymiyye Ehl-i sünnetin şu ilkelerde ittifak ettiğini vurgular: Yaratılanlar Allah’a hiçbir zorunluluk yükleyemez, Allah her şeyin rabbi, meliki ve yaratıcısıdır. Allah’ın irade ettikleri olur irade etmedikleri ise olmaz. Durum böyle olmakla beraber İbn Teymiyye’ye göre Ehl-i sünnet içinden bir grup bazı naslardan yola çıkarak Allah için zorunluluğun ancak şu şekilde anlaşıldığında geçerli olabileceğini kabul etmiştir: Allah merhamet etmeyi kendine farz ve zulmü de kendisine haram kıldığı gibi bunu da mümin kullar için bir hak olarak kendisine gerekli yapmıştır.⁴⁹ Ancak bu görüşü savunanlar bu durumun insanların kendi aralarındaki münasebetlerdeki haklara benzer şekilde kulunda

⁴⁶ en-Nisa 4/65.

⁴⁷ İbn Abdülhâdî, *es-Sârimü'l-münkî fi'r-red ale's-Sübki*, 810.

⁴⁸ İbn Teymiyye, *Kâide celîle fi't-tevessül ve'l-vesîle*, 156; a.mlf. *İktizâü's-sırâti'l-müstakîm li muhâlefeti ashâbi'l-cahîm*, 2/310-311.

⁴⁹ Delil olarak şu ayetleri ve hadisi kullanmışlardır: “...Rabbiniz kendine rahmet etmeyi yazdı...” (el-En’am 6/54), “...İman edenlere yardım etmek bizim üzerimize bir haktır”(er-Rum 30/47) “Hz. Peygamber Muaz b. Cebel’e: ‘Muaz! Allah’ın kulları üzerindeki hakkının ne olduğunu bilir misin? Diye sordu. Muaz: ‘Allah ve Resulü daha iyi bilir dedi.’ Hz. Peygamber ‘Allah’ın kulları üzerindeki hakkı, O’na ibadet etmeleri ve hiçbir şeyi O’na ortak koşmamalarıdır. Peki, bu görevlerini yerine getiren kulların Allah’ın üzerindeki haklarının ne olduğunu bilir misin? Muaz: “Allah ve Resulü daha iyi bilir’ dedi. Hz. Peygamber: ‘Onların Allah üzerindeki hakları, Allah’ın onlara azap etmemesidir’ diye buyurdu.” Bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/282; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. El-Haccac Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdü'l-Bâkî, (Kahire: Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1955), “Kitâbü'l-İman”, 10. İbn Teymiyye’nin ayetleri ve hadisi zikrettiği yer için bk. İbn Teymiyye, *Kâide celîle fi't-tevessül ve'l-vesîle*, 156.

Allah üzerinde hakkı olduğu anlamına gelmeyeceğini belirtmişlerdir. Çünkü Allah hiçbir yaratılanla kıyaslanamayacağı için O'na hiçbir şey gerekli ve zorunlu kılınamaz. Allah rahmet, adalet ve hikmetinin bir neticesi olarak merhameti bizzat kendisi yine kendisine zorunlu kılmış ve zulmü de haram görmüştür.⁵⁰

İbn Teymiyye bu noktada cahil olarak nitelendirdiği kişilerin insanda bulunan ilim ve ibadet nedeniyle Allah üzerinde bir kulun diğer bir kul üzerinde sahip olduğu haklar türünden bir takım haklarının olacağını zannettiklerini belirtir. İbn Teymiyye hatalı bir kıyas üzerine kurulduğunu düşündüğü bu düşünceyi şu örnek üzerinden izah etmeye çalışır: "Bazı kişiler yöneticilere ve mülk sahiplerine hizmet eder, onlara fayda sağlar, zararları önler ve buna karşılık olarak onlardan bir karşılık ve bedel isteyip beklerler. Onlardan gördükleri bir sıkıntı veya ilgisizlik üzerine derhal: 'Ben şöyle yapmamış mıydım?' diyerek yaptığı iyiliği diliyle değilse bile gönlüyle başa kakarlar."⁵¹ İbn Teymiyye ise Allah'ı yaratılanlarla kıyaslayarak böyle bir şeyi Allah hakkında tasavvur etmenin insanın haddi aşmasından ve cehaletinden kaynaklandığını belirtir.⁵²

İbn Teymiyye meselenin daha iyi anlaşılması için Hz. Peygamber'in şu hadisini zikreder: "Hiç kimse kendi ameline karşılık cennete giremez.' 'Sen de mi ya Resulallah!' denildiğinde 'Evet, Rabbim rahmeti ve lütfu ile muamele etmezse ben de giremem."⁵³ İbn Teymiyye Hz. Peygamber'in bu sözlerinden amellerin her ne kadar mükâfata sebep olsalar da mükâfatı karşılayamadıkları sonucunu çıkarmaktadır. Bu nedenle de bir kimse üzerine düşen sorumlulukları yerine getirdiğini, dolayısıyla da Allah'ın af ve mağfiretine ihtiyacı olmadığını zannederse doğru yoldan çıkmış olur.⁵⁴

İbn Teymiyye herhangi bir vesile ile Allah'a yaklaşmanın ancak O'nun bağış ve keremiyle olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple de kulların Allah üzerindeki hakkı O'nun ikram ve ihsanının bir sonucudur. Bu hak, ne karşılıklılık (mu'âvada) ne de herhangi bir kimsenin O'na yüklediği bir zorunluluk anlamında değildir. Çünkü Allah bu nitelemelerden yüce ve uzaktır.⁵⁵

"Falancanın hakkı için" veya "filancanın makamı için" istemenin talep edilen şeyleri elde etmeyi gerektirecek hakiki bir sebep olmadığını düşünen İbn Teymiyye'ye göre peygamber veya salih kişi bu makam ve mevkiyi Allah'ın ikramı, kolaylaştırması, iman ve itaati ile kazanmıştır. Dolayısıyla da peygamber veya salihlerin ulaştığı makam ve mevkiye bu kişileri vesile kılarak dua eden kişi ulaşamaz.⁵⁶ Benzer şekilde İbn Teymiyye "falancanın sana itaati, senin de itaati dolayısıyla ona olan muhabbetin ve sana itaatının bu kişiye kazandırdığı itibar hakkı için senden istiyorum" şeklinde bir ifadeyle de Allah'tan istenilemeyeceğini belirtir.⁵⁷

Ebu Hanife ve Hanefi fakihlerin "Hakkı ile isteme" şeklinde isimlendirilen tevessül türüne karşı çıktıklarını belirten İbn Teymiyye görüşünü temellendirebilmek için Hanefi

⁵⁰ İbn Teymiyye, *Kâide celîle fi't-tevessül ve'l-vesîle*, 156; a.mlf. *İktizâü's-sırâti'l-müstakîm li muhâlefeti ashâbi'l-cahîm*, 2/310-311.

⁵¹ İbn Teymiyye, *Kâide celîle fi't-tevessül ve'l-vesîle*, 157.

⁵² İbn Teymiyye, *Kâide celîle fi't-tevessül ve'l-vesîle*, 157.

⁵³ Buhari, "Rikâk", 18; Müslim, "Sifâtü'l-Kiyâmeti ve'l-Cenneti ve'n-Nâr", 18.

⁵⁴ İbn Teymiyye, *Kâide celîle fi't-tevessül ve'l-vesîle*, 159.

⁵⁵ İbn Teymiyye, *İktizâü's-sırâti'l-müstakîm li muhâlefeti ashâbi'l-cahîm*, 2/311.

⁵⁶ İbn Teymiyye, *Kâide celîle fi't-tevessül ve'l-vesîle*, 155, 161.

⁵⁷ İbn Teymiyye, *Kâide celîle fi't-tevessül ve'l-vesîle*, 155.

âlimlerin eserlerinden alıntılar yapmaktadır. İbn Teymiyye, Kudûrî'nin (ö. 428/1037) *Şerhu'l-Kerhî* adlı eserinde Ebu Yusuf'un en yakın talebelerinden olan Bişr b. Velîd el-Kindî'nin (ö. 238/853) şöyle dediğini nakleder: Ebu Yusuf, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini anlattı: "Kişiyeye yakışan Allah'a yalnızca O'na yönelerek dua etmesidir; bu kişinin '...Arş'ın şeref mahalleri ile...' veya '...mahlûkatın hakkı için...' demesi mekruhtur." Bunları nakleden Ebu Yusuf sonra şöyle demiştir: "Arşının şeref mahalli ile kasıt Allah'tır; bu sebeple ben böyle demeyi mekruh saymıyorum. Ama kişinin 'Falanca hakkına, resullerin ve nebilerin hakkı için, beyt-i haram ve meş'ar-ı haram hakkı için...' demesini mekruh görüyorum."⁵⁸

İbn Teymiyye Hanefî âlimlerin "hakkı ile isteme" şeklindeki tevessül türüne karşı çıktıklarını delillendirmek için Kudûrî'nin eserinin "mekruhlar" bölümünden şu alıntıları da yapar: "Bunu (Hakkı ile istemenin caiz olmadığı) Ebu Hanife ekolüne mensup birçok fakih söylemiştir."⁵⁹ "Yaratılanlarla istemek caiz değildir. Yaratılanların yaratıcı üzerinde herhangi bir hakkı yoktur. Bu caiz değildir."⁶⁰

Hanefî âlim ve müctehid Burhâneddîn el-Buhârî'de (ö. 616/1219) kişinin duasında "Allah'ım nebilerin ve resullerin hakkı için senden istiyoruz" demesinin mekruh olduğunu belirtmiştir. Hiç kimsenin Allah üzerinde bir hakkı olmadığını belirten Burhâneddîn el-Buhârî, Ebu Hanife'den yaptığı nakillerle görüşünü temellendirmeye çalışmaktadır.⁶¹

Erken dönemde Hanefî fakihlerin "Hakkı ile isteme" şeklindeki tevessül türüne olumsuz yaklaştıkları görülmektedir. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri Mu'tezile mezhebinin görüşlerine karşı çıkma isteğidir. İbn Teymiyye'nin de dikkat çektiği gibi Mu'tezile mezhebi mensupları usullerinin bir sonucu olarak yaratıcıya bazı şeyleri vacip kılmışlardır. Hanefiler ise Mu'tezile'ye bu meselede muhalefet ederek kulların yaratıcı üzerinde zorunluluk anlamında bir hakkı olmadığını belirtmişler ve "hakkı ile isteme" ifadesini mekruh kabul etmişlerdir. Ancak vurgulamak gerekir ki müteahhir dönemde Hanefî âlimler nezdinde durumun değiştiği görülmektedir. "Hakkı ile isteme" ifadesi üzerinde duran Müteahhir dönem Hanefî âlimler bu ifadenin iki farklı anlama geldiğini, bunlardan birinin meşru ve caiz değerinin ise mekruh olduğunu söylemişlerdir.

Meşhur Hanefî âlim Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) bu duruma şu şekilde dikkat çekmektedir:

"Kişinin duasında nebi veya veli olsun 'falan hakkı için', Kabe hakkı için veya Meş'ar'ı'l-Haram hakkı için demesi haramdır. Çünkü Allah üzerinde hiçbir mahlûkun hakkı yoktur. Ancak şöyle denilebilir: Mahlûkatın vücûbiyet olarak Allah üzerinde hakkı yoktur. Fakat Allah fazlı ve keremiyle onları hak sahibi yapmıştır. Veya "hakkı ile" den kasıt hürmet ve büyüklüktür. Böyle olunca bu vesile türünden olmuş olur. Ayette de Allah "...O'na yaklaşılmaya vesile arayın..."⁶² buyurmuştur..."⁶³

⁵⁸ İbn Teymiyye, *Kâide celîle fi't-tevessül ve'l-vesîle*, 149; a.mlf. *Mecmû'atü'l-fetâvâ*, 24/188 krş., Alâuddîn Ebû Bekr Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i fi tertîbi's-şerâi*, (Mısır: Matbaatü Şirketi'l-Matbûâtü'l-İlmiyye, , 1910), 5/126.

⁵⁹ İbn Teymiyye, *Kâide celîle fi't-tevessül ve'l-vesîle*, 149.

⁶⁰ İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'l-fetâvâ*, 24/188.

⁶¹ Burhâneddîn el-Buhârî (Burhânü's-Şerîa), *el-Muhîtü'l-Burhânî*, thk. Abdülkerîm Sâmi el-Cündî, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004), 5/212-213.

⁶² el-Maide 5/35.

⁶³ Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Ali el-Kârî *Fethu bâbi'l-inâye bi şerhi'n-nükâye*, thk. Muhammed Nezzâr Temîm-Heysem Nezzâr Temîm, (Beyrut: Dârü'l-Erkâm, 1997), 3/30.

Benzer açıklamaları Sübkî yapmaktadır. “Muhammed hakkı ile” ifadesine değinen Sübkî'ye göre bu ifadeden kasıt rütbe ve konumdur. Bu durum Allah'ın peygamberini diğer yarattıklarına üstün tutması veya Allah'ın bir lütfudur. Burada “hak” zorunluluk anlamında değildir çünkü Allah'ın üzerine hiçbir şey zorunlu olmaz.⁶⁴

2. İbn Teymiyye'nin İstiğase Anlayışı

“Ğ-v-s” harflerinden oluşan “ğavs” kelimesi yardım anlamındadır. “İsteğastühü” ondan yardım istedim, “Eğâsenî” o bana yardım etti demektir.⁶⁵ İstimdât kelimesi de istiğase ile yakın bir anlama sahip olup “peygamber ve velilere sığınıp herhangi bir dileğin gerçekleşmesi için onlardan yardım dilemek” anlamındadır. İstiğase, istiâze ve iltica kelimeleri ağılayarak ve feryat ederek yardım isteme eylemi için de kullanılır. Aynı kökten türeyen “ğavs” kelimesi de insanlara yardımda bulunma gücüne sahip olduğuna inanılan büyük veliler için kullanılmaktadır.⁶⁶

İbn Teymiyye'nin vasıta/vesile anlayışının en önemli noktalarından biri tevessül ve istiğase arasında yaptığı ayrımıdır. Ona göre istiğase ve tevessül farklı şeyler olup tevessül bir şahıs aracılığıyla Allah'tan istemek iken istiğase şahsın kendisinden istemektir. İbn Teymiyye bir şahıs aracılığıyla Allah'tan istemekle bir şahsın kendisinden istemenin farklı hâller olduğunu aslında herkesin bildiğini belirtir.⁶⁷ İbn Teymiyye'nin dikkat çektiği bu husus gerçekten de önemlidir. Tarihte olduğu gibi bugünde meseleyi tartışan kişiler tevessül ve istiğaseyi birbirine karıştırabilmekte, tevessülü istiğase anlamında ya da istiğaseyi tevessül anlamında kullanabilmektedirler. Bu sebeple bu meselede tartışma yaşayan kesimler doğru bir sonuca varmak için öncelikle hangi kelimeyi hangi anlamda kullandıklarını açıklamalıdır.

İbn Teymiyye bu mesele ile alakalı olarak “er-Risâletü'l-istiğâse” adlı bir risale kaleme almıştır. Şafiî bir fakih olan Bekrî⁶⁸ ise İbn Teymiyye'nin bu risaledeki görüşlerini doğru bulmayarak ona karşı bir reddiye kaleme almıştır. İbn Teymiyye'de Bekrî'nin eleştirilerine karşı “İstiğâse er-red ale'l-Bekrî” adlı hacimli eserini yazmıştır.⁶⁹

İbn Teymiyye istiğase meselesini ele alırken kelimenin mutlak ve mukayyet olarak kullanımını birbirinden ayırmaktadır. Ona göre mutlak Muğis Allah olduğundan dolayı istiğase mutlak anlamda kullanıldığında sadece Allah ile yapılabilir. Çünkü sıkıntıyı giderecek her yardım Allah katındandır. Bu yardım başkası aracılığıyla gerçekleşse de Allah için hakikat başkası içinse mecaz olarak kullanılır. İbn Teymiyye nasıl ki mutlak “istiğase”nin sadece Allah'a yapılabileceğini söylüyorsa benzer şekilde mutlak “istiane”nin de Fatiha suresinde “iyyakenestaîn” şeklinde belirtildiği gibi sadece Allah'a yapılabileceğini belirtir.

⁶⁴ Sübkî, *Şifâü's-sekâm fî ziyareti hayri'l-enâm*, 366.

⁶⁵ Ebü'l-Kasım Abdullah b. Muhammed Râgıp el-İsfehânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Kîlânî, (Beyrut: Dârü'l-Mârifet, t.y.), 367.

⁶⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “İstimdad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 23/363.

⁶⁷ İbn Teymiyye, *er-Risâletü'l-istiğâse*, 79-80; a.mlf. *İstiğase er-red ale'l-Bekrî*, 243-244.

⁶⁸ Tam adı Ebü'l-Hasan Nürü'd-Dîn Alî b. Ya'kûb b. Cibrîl b. Abdü'l-Muhsin el-Bekrî eş-Şafiî el-Mısri'dir. Şafiî mezhebine mensuptur, Kahire fakihlerindedir. Bk. Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn Zirikî, *el-A'lâm*, (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, t.y.), 5/32-33; İbn Teymiyye, *İstiğase er-red ale'l-Bekrî*(Tahkik edenin giriş yazısı), 30.

⁶⁹ İbn Teymiyye, *İstiğase er-red ale'l-Bekrî* (Tahkik edenin giriş yazısı), 26.

Aynı şekilde İbn Teymiyye mutlak “istinsâr”ın da sadece Allah ile yapılabileceğini çünkü düşmanlara karşı zaferi ancak Allah’ın verebileceğini belirtir.⁷⁰

İbn Teymiyye’nin düşüncesine göre yaratılanlarla istiğasede bulunmak bazı durumlarda caiz olurken bazı durumlarda ise caiz olmaz. Mutlak istiğasenin ancak Allah ile yapılabileceğini belirten İbn Teymiyye yaratılanlarla istiğaseyi mukayyet olarak yani belirli şartlar altında kabul etmektedir. Zat ile tevessül meselesinde diri-hazır ve ölü-gaib ayrımı yapan İbn Teymiyye bu ayrımı istiğase meselesine de taşımaktadır.⁷¹ Diri-hazır ve ölü-gaib ayrımını temel alan İbn Teymiyye buradan yola çıkarak iki temel kaide belirlemektedir: 1) “Sadece Allah’ın gücünün yettiği şeyler ancak Allah’tan istenilebilir.” Bu kaideyi birçok yerde zikreden⁷² İbn Teymiyye bu kaideye bazen de “mutlak istiğase ancak Allah ile yapılabilir”⁷³ şeklinde dikkat çekmektedir. 2) “Diri olan kişi ile gücünün yettiği konularda istiğase yapılabilir.”⁷⁴ İbn Teymiyye bazen bu kaideye “Hz. Peygamber ile makamına layık şeylerle istiğase yapılır” şeklinde dikkat çekmektedir.⁷⁵ İbn Teymiyye’nin düşünce yapısına göre ister “Sıkıntının ortadan kalkması için yardım talep etme” anlamında istiğase, ister “yardım talep etme” anlamında istiğâne isterse de “zafer talep etme” anlamında istinsâr olsun kul bu türlerden hangisine güç yetirebiliyorsa o şey kendisinden istenilebilir.⁷⁶

Görüleceği üzere İbn Teymiyye nasıl ki tevessül meselesinde şer’î ve bidat ayrımı yaparak bazı tevessül türlerini meşru bazı tevessül türlerini ise bidat olarak kabul ediyorsa aynı ayrımı istiğase meselesinde de yapmakta ve istiğaseyi türlere ayırmaktadır. Diri veya hazır olan kişi ile gücünün yeteceği hususlarda istiğasede bulunmayı meşru kabul eden İbn Teymiyye ölü veya gaib kişilerle sadece Allah’ın gücünün yeteceği hususlarda istiğasede bulunmayı şirk içeren bir bidat olarak görmektedir.

Üzerinde durulması önem arz eden noktalardan biri de İbn Teymiyye’nin benimsediği “Sadece Allah’ın güç yetireceği şeyler ancak Allah’tan istenir” kaidesindeki “sadece Allah’ın güç yetireceği şeyler”den kastedilenlerin neler olduğudur. İbn Teymiyye’ye göre yağmurun yağdırılması, bitkilerin bitirilmesi, kalplerin hidayete ermesi, günahların affedilmesi vb. örnekler ancak Allah’ın güç yetirebileceği ve bu nedenle de sadece Allah’tan istenilmesi gereken şeylerdir.⁷⁷ Bir şahsın bir peygambere, salih kişiye veya bir meleğe “bize yağmur ver”, “kalplerimize hidayet ver” “bize mağfiret et”, “kâfirlere karşı bize yardım et” tarzında şeyler söylemesi şirk içermekte olup caiz değildir. Böyle bir kişiye hüccet ikame edilir ve bu kişi hücceti inkâr inkâr ederse tekfir edilir.⁷⁸

⁷⁰ İbn Teymiyye, *er-Risâletü'l-istiğâse*, 84, 86; a.mlf. *İstiğase er-red ale'l-Bekrî*, 204, 216.

⁷¹ İbn Teymiyye, *İstiğase er-red ale'l-Bekrî*, 255-256.

⁷² İbn Teymiyye, *Kâide celîle fi't-tevessül ve'l-vesîle*, 229; a.mlf. *İstiğase er-red ale'l-Bekrî*, 184; *Ziyâretü'l-Kubûr ve'l-istincâd bi'l-makbûr*, 41-42.

⁷³ İbn Teymiyye, *er-Risâletü'l-istiğâse*, 84, 86; a.mlf. *İstiğase er-red ale'l-Bekrî*, 204, 216.

⁷⁴ İbn Teymiyye, *er-Risâletü'l-istiğâse*, 79; a.mlf. *İstiğase er-red ale'l-Bekrî*, 255; a.mlf. *Ziyâretü'l-Kubûr ve'l-istincâd bi'l-makbûr*, 42.

⁷⁵ İbn Teymiyye, *er-Risâletü'l-istiğâse*, s. 86; a.mlf. *İstiğase er-red ale'l-Bekrî*, 202.

⁷⁶ İbn Teymiyye, *er-Risâletü'l-istiğâse*, 79; a.mlf. *İstiğase er-red ale'l-Bekrî*, 255; a.mlf. *Ziyâretü'l-Kubûr ve'l-istincâd bi'l-makbûr*, 42.

⁷⁷ İbn Teymiyye, *er-Risâletü'l-istiğâse*, 83-84; *Kâide celîle fi't-tevessül ve'l-vesîle*, 229; a.mlf. *İstiğase er-red ale'l-Bekrî*, 198-199; a.mlf. *Ziyâretü'l-Kubûr ve'l-istincâd bi'l-makbûr*, 41-42.

⁷⁸ İbn Teymiyye, *İstiğase er-red ale'l-Bekrî*, 202; a.mlf. *Kâide celîle fi't-tevessül ve'l-vesîle*, 229.

İbn Teymiyye Allah dışındaki yaratılmışlarla istiğase yapmanın faydasızlığına dair Bâyezîd-i Bistâmî'nin (ö. 848 [?]) "Yaratılmışın yaratılmışla istiğasesi suda boğulanın boğulandan istiğasesi gibidir" sözünü ve Ebû Abdullah el-Kureşî'nin (ö.1202) "Yaratılmışın yaratılmışla istiğasesi mahkûmun mahkûmla istiğasesi gibidir" sözünü zikretmektedir.⁷⁹

İbn Teymiyye hacimli bir eser yazarak eleştirdiği Şafi'î fakihî Bekrî'nin tevessül ve istiğase meselelerinde hatalı düşüncelere sahip olduğunu ifade etmekte ve bu nedenle de kendisini yanlış anladığından yakınmaktadır. İbn Teymiyye'nin Bekrî'yi eleştirdiği en önemli noktalardan biri Bekrî'nin tevessül ve istiğaseyi aynı anlamda kabul etmesi ve bu iki kavram arasında herhangi bir ayırım yapmamasıdır. İbn Teymiyye Bekrî'nin şöyle dediğini nakleder: "Her kim Allah'a belaların kalkması için Resulüyle tevessülde bulunursa istiğase yapmış olur. İstiğase ve başka bir lafız bu anlamda aynıdır." İbn Teymiyye'ye göre Bekrî'nin bu iddiası batıl ve yalan bir söz olup Araplar da dâhil olmak üzere dünya üzerindeki milletlerin hiçbiri "Resulünle sana istiğasede bulunuyorum" şeklinde bir ifade kullanmamıştır. Bekrî ise tevessül ve istiğase lafızlarının aynı anlamda olduğunu zannettiği için düşüncelerini bu bilgiye dayanarak oluşturmuştur.⁸⁰

Görülebileceği üzere İbn Teymiyye "bir kişiyi vesile kılarak Allah'tan isteme" anlamındaki tevessülle "bir kişinin kendisinden isteme" anlamındaki istiğaseyi birbiriyle benzeştirilip aynılaştırılmayacak iki farklı eylem olarak düşünmektedir. Bu sebeple bu iki eylem birbirinin yerine kullanılmayacak iki farklı lafızla ifade edilmiştir. İstiğase meselesinde diri-ölü veya hazır-gaib gibi ayrımlar yapmayan Bekrî bu kaideyi terk ettiği için doğrudan sapmış ve istiğasenin öldükten sonra da aynen hayattaki gibi olacağını zannetmiştir. Bekrî'yi istiğase meselesinde diri-ölü ayırımı yapmamaya götüren sebep ise onun Hz. Peygamber'in Allah katındaki makam ve mevkiinin devamlı olup eksilmediği yönündeki düşüncesidir.⁸¹ İbn Teymiyye de "Hz. Peygamber'in vefatından sonra makamında ve mevkiinde noksanlık ve eksiklik olmadığı" düşüncesinde Bekrî'ye katılmaktadır. Ancak istiğase tevessülden farklı bir kavramdır ve kişinin kendisinden talepte bulunmak anlamına gelir. Diri ve hayatta iken Hz. Peygamber'den talepte bulunulduğu gibi vefatından sonra da bulunulacağına dair bir delil yoktur. Hz. Peygamber'in vefatından sonra ulvi ve yüksek derecelere ulaşması onun kendisinden istenilmesini gerekli kılmamaktadır.⁸²

İbn Teymiyye Bekrî'nin kendisi için şöyle dediğini nakletmektedir: "Bu bidatçının şu sözüne gelince: 'Resulle istiğase yapılmaz çünkü bu küfürdür.' Bu ifade Allah'tan yardım talep etme hususunda Resulullah'ın vesile olma salahiyetini inkâr etmektir. Bu Resulullah'ın kemal sıfatlarını yok saymaktır."⁸³

Bekrî'nin bu sözlerini iftira olarak niteleyen İbn Teymiyye Hz. Peygamber'den onun makamına layık şeyler hususunda istiğasede bulunmanın küfür olmadığını vurgular. İbn Teymiyye'ye göre küfür olan istiğase Resulullah'tan "sadece Allah'ın gücünün yettiği şeyler" hususunda talepte bulunmaktır. Çünkü sadece Allah'ın gücünün yeteceği şeyler ancak Allah'tan istenir. Hz. Peygamber'le istiğaseyi haram kabul etmek onunla tevessülde

⁷⁹ İbn Teymiyye, *er-Risâletü'l-istiğâse*, 86; a.mlf. *İstiğase er-red ale'l-Bekrî*, 202-203; a.mlf. *Mecmû'atü'l-fetâvâ*, 14/22.

⁸⁰ İbn Teymiyye, *İstiğase er-red ale'l-Bekrî*, 256.

⁸¹ İbn Teymiyye, *İstiğase er-red ale'l-Bekrî*, 243-244.

⁸² İbn Teymiyye, *İstiğase er-red ale'l-Bekrî*, 256.

⁸³ İbn Teymiyye, *İstiğase er-red ale'l-Bekrî*, 335.

bulunmayı veya onu sebep kılmayı reddetmek anlamına gelmez. Bunun sebebi Hz. Peygamber'le istiğasede bulunmakla onun zatını vesile kılarak Allah'tan istemenin farklı iki durum olmasıdır.⁸⁴

İstiğasenin caiz olduğunu savunan Sübkî de meseleyle alakalı olarak şöyle söylemektedir:

“Hz. Peygamber ile tevessül, istiğase ve teşeffü de bulunmak caiz ve güzeldir. Bunun güzel ve caiz oluşunu bütün din ehli nebi ve resullerin fiillerinden; selefin, ulemanın ve avamın da yaşantısından bilirler. Tarih boyunca din ehlinden kimse bunları inkâr etmemiştir ta ki İbn Teymiyye gelene kadar. O, konuşmalarıyla anlayışı kıt, zayıf mizaçlı insanların kafasını karıştırdı. Daha önceki asırlarda olmayan bir bidat ortaya çıkardı...”⁸⁵

Tevessül, teşeffü, teveccüh ve istiğase lafızları arasında mana açısından bir fark olmadığını belirten Sübkî'ye göre tevessülde bulunan kişi Allah'ın taleplerine icabet etmesi için Hz. Peygamber'i vesile kılar. Aynı şekilde istiğase yapan da Hz. Peygamber ile Allah'a istiğasede bulunur.⁸⁶

İbn Teymiyye'nin aksine Sübkî lafızlardan ziyade manalara yoğunlaşmakta, kelimada aslolanın ibare değil mana olduğuna dikkat çekmektedir. Sübkî'nin düşüncesine göre istiğase Hz. Âdem'in yaptığı gibi Resulullah vesilesi ile Allah'tan istemektir. İnsanların tevessül, istiğase, teşeffü ve teveccüh lafızlarını benzer bir manada anladığını belirten Sübkî bu lafızların benzer manada kullanılmasına sözlük açısından bir engel olmadığını iddia etmektedir.⁸⁷ Sonuç olarak Sübkî istiğase lafzını yardımın kendisinden hâsıl olduğu kişiye göre düşünmektedir. Buna göre istiğase ya halk ve icad veya tesebbüb ve kesb⁸⁸ yoluyla meydana gelmektedir. İstiğasenin bu şekilde anlaşılmasında lügat ve şeriata muhalif bir durumun olmadığını belirten Sübkî benzer şekilde bu hususta kişinin hayatta olması ile ölümünden sonra berzahta olması arasında da fark olmadığını savunmaktadır. Sübkî'ye göre Allah Müsteğastır (kendisinden yardım istenilen) yardım O'ndan yaratma ve icad iledir. Hz. Peygamber de aynı şekilde “Müsteğas”tır ancak ondan yardım sebebiyyet ve kesb iledir. Bu manada “İsteğastüllaha bi'n-Nebiyyi” ifadesiyle “İsteğastü bi'n-Nebiyyi” ifadesi arasında bir fark yoktur.⁸⁹

⁸⁴ İbn Teymiyye, *İstiğase er-red ale'l-Bekrî*, 335, 337, 341, 344, 346.

⁸⁵ Sübkî, *Şifâü's-sekâm fi ziyareti hayri'l-enâm*, 357. İbn Hacer el-Heytemî bu mesele ile ilgili şöyle der: “Bunlar İbn Teymiyye'den önce hiçbir âlimin söylemediği hurafelerdir. O, islam ümmeti içinde tafisi imkânsız hasar açmıştır. Hz. Peygamber'le istiğase ve tevessülü inkâr etmiştir. Durum onun verdiği fetva gibi değildir. Hz. Paygember'le tevessül yaratılışından önce, yaratılışından sonra dünyada ve ahiretteki hâllerinde vardır ve güzeldir.” Bk. İbn Hacer el-Heytemî, *el-Cevherü'l-munazzam fi ziyâreti'l-kabri's-şerîfi'n-nebeviyyi'l-mükerrrem*, 148.

⁸⁶ Sübkî, *Şifâü's-sekâm fi ziyareti hayri'l-enâm*, 363-364.

⁸⁷ Sübkî, *Şifâü's-sekâm fi ziyareti hayri'l-enâm*, 364.

⁸⁸ Görüleceği üzere Eş'arî mezhebine mensup olan Sübkî problemi çözmek için Eş'arî mezhebi ile meşhur olan “kesb teorisi”ne başvurmuştur.

⁸⁹ Sübkî, *Şifâü's-sekâm fi ziyareti hayri'l-enâm*, 384-385, 388. Sübkî'nin meseleyi çözmek için kullandığı “halk” ve “icad” ile “sebebiyyet” ve “kesb” kavramlarını İbn Hacer el-Heytemî'de kullanmaktadır. Bk. İbn Hacer el-Heytemî, *el-Cevherü'l-munazzam fi ziyâreti'l-kabri's-şerîfi'n-nebeviyyi'l-mükerrrem*, 151-152.

Sübki savunmuş olduğu “tesebbüb” ve “kesb” teorisindeki yanlış anlamaları ortadan kaldırmak için bazı açıklamalar yapmaktadır. Buna göre amaçlanan şeyin Hz. Peygamber'den talep edilmesi demek amaçlanan şeye Hz. Peygamber'in sebep olacağına inanmaktır. Yani Hz. Peygamber'in amaçlanan şeyi Rabbinden istemesi ve o konuda isteyene şefaathane olmasıdır. Amaç yaratmayı ve fiili bağımsız olarak Hz. Peygamber'in yaptığını söylemek değildir. Zaten Müslüman da bunu söylemez. Bu sebeple Sübki tevessülün bu türünü yasaklamasının dinde anlaşmazlık çıkararak muvahhid olan halkın kafasını karıştıracak olduğunu önemle vurgulamaktadır.⁹⁰

Diğer taraftan İbn Teymiyye'nin mesele ile alakalı olarak yazdığı eserler incelendiğinde onun, istiğasenin üç inanca dayanarak yapıldığında kesin olarak şirk olduğunu düşündüğü görülmektedir. Bunlardan birincisi vahdet-i vücûd inancıdır. Kişi istiğasede bulunduğu kişinin Allah'ın bir parçası olduğunu dolayısıyla da ondan istemenin de aslında Allah'tan istemek anlamına geldiğine inanıyorsa bu kesin olarak şirkdir.⁹¹ İkincisi ise ricâlû'l-gayb inancıdır. İbn Teymiyye'ye göre kişi kutub, evtâd, nücebâ, nukâbâ ve abdâl gibi kâinata müstakil olarak tasarruf yetkisi olan ve ricâlû'l-gayb adı verilen metafizik varlıkları kabul ediyorsa; ihtiyaçların önce bu kişilere yükseldiğini bu kişilerin de ihtiyaçları giderip sıkıntıları kaldırdığına inanıyorsa bu da kesin olarak şirkdir.⁹² Üçüncüsü ise “müstakil vasıta” inancıdır. Eğer kişi vasıtasız bir şekilde Allah'a ulaşamayacağına, Allah ile kul arasında bir vasıtanın kesinlikle olması gerektiğine inanıyor ve yararların gelmesi, zararların uzaklaştırılması, rızıkların temini, yardım ve hidayete erme gibi şeyleri istiğasede bulunduğu şahıstan istiyorsa bu da şirkdir.⁹³ İbn Teymiyye bu üç türü şirk olarak kabul etmekle beraber istiğaseyi tevessül, tevessülü de istiğase anlamında kullanan Bekrî'yi cahil olarak görmüş ancak tekfir etmemiştir. Yani İbn Teymiyye istiğasenin tevessül anlamında kullanılmayacağını savunsa da istiğaseyi tevessül anlamında kullanan kişileri tekfir etmemiştir. İstiğasenin tevessül anlamında kullanıldığı türü de kati olarak şirk kabul ettiği türlerden ayrı düşünmüştür. İbn Teymiyye, Sübki'nin mesele ile alakalı eserini görmeden önce vefat ettiği için onun, Sübki'nin ortaya attığı tesebbüb ve kesb teorisi hakkında ne düşündüğünü doğal olarak bilemiyoruz. Ancak Sübki'nin bu kavramları kullanma yöntemine ve açıklamalarına bakıldığında İbn Teymiyye'nin tesebbüb ve kesb teorisini de şirk olarak kabul ettiği üç türün dışında değerlendirebileceği kuvvetle muhtemeldir.

Sonuç

Tevessülü meşru ve bidat olarak iki kısımda ele alan İbn Teymiyye şu üç tür tevessülü meşru kabul etmektedir: Allah'ın isim ve sıfatları ile tevessül, salih ameller ile tevessül ve Hz. Peygamber'e iman ve itaat ile olan tevessül. İbn Teymiyye zat ile tevessül, ölü veya gaib birinden dua etmesini isteme ve bir kişinin hakkı ile isteme şeklindeki tevessül türlerini ise bidat olarak kabul eder.

⁹⁰ Sübki, *Şifâü's-sekâm fi ziyareti hayri'l-enâm*, 382-383.

⁹¹ İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'l-fetâvâ*, II, 156-158; a.mlf. *İstiğase er-red ale'l-Bekrî*, 176 İbn Teymiyye Bekrî'nin vahdet-i vücûd görüşüne sahip biri olmadığını söyler. Ancak Bekrî'yi yaratılmışlarla istiğase yapmayı Allah'tan istemek olarak kabul ettiği için eleştirmektedir. Bk. İbn Teymiyye, *İstiğase er-red ale'l-Bekrî*, 177

⁹² İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'l-fetâvâ*, XI, 239.

⁹³ İbn Teymiyye, *el-Vâsıta beyne'l-hak ve'l-halk*, (Mecmû'atü'l-fetâvâ içinde I, 93-107), thk. Âmir el-Cezzâr-Enver el-Bâz, (Riyad: Dârü'l-Vefâ, 1997), 93-94.

İbn Teymiyye zat ile isteme meselesinde âmâ sahâbi hadisinden dolayı bazı âlimlerin Hz. Peygamber'in zatı ile tevessüle izin verdiğini belirtir. İbn Teymiyye Hz. Peygamber'in zatı ile tevessüle cevaz veren âlimlerin görüşüne ictihadda bulduklarından dolayı saygı duyar. Ona göre bu mesele ictihadi bir meseledir ve müctehidler de bu meselede verdikleri farklı hükümlerden dolayı mazur sayılmalıdırlar.

İbn Teymiyye zat ile tevessülü bidat olarak görse de onun düşünce dünyasında her bidat şirk ve küfür olmadığı gibi her bidat sahibi de tekfir edilemez. İbn Teymiyye zat ile tevessüle bidat olması ve istiğaseye yol açabileceği tehlikesinden dolayı sedd-i zerâi prensibine istinaden karşı çıkmaktadır.

Bir kişinin kendisinden istemek anlamındaki istiğase de İbn Teymiyye'ye göre iki kategoriye ayrılmaktadır. Diri ve hazır bir kişiden onun gücünün yettiği şeyleri istemek meşru iken ölü veya gaib bir kişiden sadece Allah'ın gücünün yeteceği şeyleri istemek ise şirktir. İbn Teymiyye bazı kişilerin istiğase ve tevessülü birbirine karıştırdığını ve istiğase yapmalarına rağmen bunu tevessül, tevessülde bulunmalarına rağmen bunu da istiğase olarak isimlendirdiklerini belirtir. Ancak ona göre böyle bir şey hem şeriat hem de dil açısından meşru değildir.

Sübkî ve İbn Hacer el-Heytemî gibi âlimler ise İbn Teymiyye'nin tevessül ve istiğase meselesinde kendisinden önce hiç kimsenin söylemediği bidat düşünceler ortaya attığını iddia etmişlerdir. Sübkî ve İbn Hacer el-Heytemî'ye göre Hz. Peygamber'in yaratılmadan önceki hâli, yaratıldıktan sonraki hâli ve vefatından sonra berzah âlemindeki hâllerinin üçünde de onu vesile kılarak Allah'tan istemek meşrudur. Yine bu iki âlim tevessül ve istiğase meselesinde Hz. Peygamber'in diri ve hazır olması ile gaib ve ölü olması arasında herhangi bir fark olmadığını düşünmüşlerdir. Benzer şekilde istiğasenin de her ne kadar ifade olarak Hz. Peygamber'den isteme gibi görünse de aslında onu vesile kılarak Allah'tan istemek anlamında olduğunu savunmuşlardır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnâvût-Âdil Mürşid vd. y.y. Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn. *Fethu bâbi'l-'inâye bi şerhi'n-nükâye*. thk. Muhammed Nezzâr Temîm-Heysen Nezzâr Temîm. Beyrut: Dârü'l-Erkâm, 1997.
- Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed el-Beyhâkî. *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sâhibi's-şerî'a*. thk. Abdülmu'tî Kal'acî. Beyrut: Dârü'Kütübü'l-İlmiyye, 1988.
- Buhârî, Burhâneddin (Burhânü's-Şerîa). *el-Muhîtü'l-Burhânî*. thk. Abdülkerîm Sâmi el-Cündî. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Mustafa Dîb el-Bağâ, Dimeşk: Dârü İbn Kesîr, 1993.
- Gözün, Abdülvehhab, "İbn Teymiyye'nin Tevessül Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Haziran, 2018.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî. *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990.
- İbn Abdülhâdî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn. *es-Sârimü'l-münkî fi'r-red ale's-Sübkî*. thk. Safiyye bint Süleyman et-Tüveycerî vd. Mısır: Dârü'l-Hedyî'n-Nebevî, t.y.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasen. *Târîhu Medîneti Dımaşk*. thk. Muhibbüddîn Ebû Sa'îd Ömer b. Ğarâme el-Amrevî. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995.
- İbn Hacer el-Heytemî, Ebû'l-Abbas Şihabüddîn. *el-Cevherü'l-munazzam fi ziyâreti'l-kabri's-şerîfi'n-nebeviyyi'l-mükerrem*, Kahire: Dârü Cevâmiü'l-Kelîm, t.y.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed. *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ ve'l-metrûkîn*. thk. Muhammed İbrahim Zâyed. Haleb: Dârü'l-Vaî', 1976.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn. *el-Akîdetü'l-Vâsitiyye*, thk. Ebû Muhammed Eşref b. Abdü'l-Maksûd, Riyad: Advâu's-Selef, 1999.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn. *el-Cevâbü's-sâhîh limen beddele dîni'l-mesîh*, thk. Ali b. Hasan vd., Arabistan: Dârü'l-Âsime, 1999.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn. *Der'ü te'âruzi'l-akl ve'n-nakl*, thk. Muhammed Reşad Salim, Riyad: Câmiatü İmam Muhammed b. Suud, 1979.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn. *el-Fetva'l-Hameviyyeti'l-kübra*, thk. Hamed b. Abdülmuhsin et-Tüveycirî, Riyad: Dârü'l-Asime, 2004.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn. *İktizâü's-sırâti'l-müstakîm li muhâlefeti ashâbi'l-cahîm*. thk. Nâsır Abdü'l-Kerîm el-Akl. Riyâd: Dârü İşbîliyâ, 1998.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn. *İstiğase er-red ale'l-Bekrî*. thk. Abdullah b. Duceyn es-Sehli. Riyad: Dârü'l-Minhac, 2005.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn. *Kâide celîle fi't-tevessül ve'l-vesîle* (Mecmû'atü'l-fetâvâ içinde, 1/108-254), thk. Âmir el-Cezzâr-Enver el-Bâz. Riyad: Dârü'l-vefâ, 1997.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn. *Mecmû'atü'l-fetâvâ*. thk. Âmir el-Cezzâr, Enver el-Bâz. Riyad: Dârü'l-vefâ, 1997.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn. *Minhâcü's-sünneti'n-nebeviyye fi nakzî kelâmi's-Şiâti'l-kaderiyye*, thk. Muhammed Reşad Salim, Riyad: Câmiatü'l-İmam Muhammed b. Suudi'l-İslamiyye, 1986.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn. *Ref'ül-melâm 'ani'l-e'immeti'l-a'lâm*, Riyad: er-Risâletü'l-Âmmeti li-idâreti'l-Buhusi'l-İlmiyyeti ve'l-İftâi ve da'veti ve'l-İrşâd, 1992.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn. *er-Risâletü'l-istiğâse* (Mecmû'atü'l-fetâvâ içinde, 1/78-92), thk. Âmir el-Cezzâr-Enver el-Bâz. Riyad: Dârü'l-vefâ, 1997.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn. *Risâletü't-Tedmürîyye* (Mecmû'atü'l-fetâvâ içinde III, 7-86), thk. Âmir el-Cezzâr-Enver el-Bâz, Riyad: Dârü'l-Vefâ, 1997.

İbn Teymiyye, *el-Vâsıta beyne'l-hak ve'l-halk* (Mecmû'atü'l-fetâvâ içinde I, 93-107), thk. Âmir el-Cezzâr-Enver el-Bâz, Riyad: Dârü'l-Vefâ, 1997.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn. *Ziyâretü'l-Kubûr ve'l-istincâd bi'l-makbûr* (Mecmû'atü'l-fetâvâ içinde 27/38-62), thk. Âmir el-Cezzâr-Enver el-Bâz. Riyad: Dârü'l-vefâ, 1997.

İsfehânî, Ebü'l-Kasım Abdullah b. Muhammed Râgıp. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Seyyid Kîlânî. Beyrut: Dârü'l-Mârife, t.y.

Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr. *Bedâ'i'u's-sanâ'i fi tertîbi's-şerâi*. Mısır: Matbaatü Şirketi'l-Matbûâtü'l-İlmiyye. 1910.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. El-Haccac. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdü'l-Bâkî. Kahire: Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1955.

Sübkî, Ebü'l-Hasen Takıyyüddîn. *Şifâü's-sekâm fi ziyareti hayri'l-enâm*. thk. Hüseyin Muhammed Ali Şükrî. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2008.

Şeyh Müfid, Ebû Abdillâh b. Muhammed b. Numan el-Hârisî el-Ukberî, *Kitâbü'l-mezâr menâsiku'l-mezâr*, thk. Ayetullah Hac Seyyid Muhammed Bâkır el-Ebtahî, y.y., Matbaatü'l-Mihr, 1992.

Taberânî, Ebü'l-Kasım. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk. Ebû Muâz Târik b. İvezullah b. Muhammed-Ebü'l-Fadl Abdü'l-Muhsin İbrahim el-Hüseynî. Kahire: Dârü'l-Harameyn, 1995.

Taberânî, Ebü'l-Kasım. *el-Mu'cemü's-sağîr*. thk. Muhammed Şekûr mahmûd el-Hac Emir. el-Mektebetü'l-İslâmî, 1985.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975.

Yavuz, Yusuf Şevki. "İstimdad". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 23/363-364. Ankara: TDV Yayınları, 2001.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Tevessül". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 41/6-8. Ankara: TDV Yayınları, 2012.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Heyet. Müessetü'r-Risâle, 1985.

Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn. *el-A'lâm*. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, t.y.